

DEN DANSKE LITTERÆRE BIOGRAFIS IDENTITET – MED UDGANGSPUNKT I PEER HULTBERGS BIOGRAFISKE ROMAN *PRÆLUDIET*

JOANNA CYMBRYKIEWICZ

Adam Mickiewicz University in Poznań

ABSTRACT. The paper discusses the issue of the contemporary Danish biographical novel, its identity and condition on the example of Peer Hultberg's work on Chopin's childhood, *Preludes*. The author of the article argues that the novel diverts to a large extent from the traditionally formulated principles which govern the genre of a biographical novel. In order to demonstrate it, the author analyses the text using the following criteria as a sort of a litmus test of the work's "biographical provenance": chronologically structured plot, objectivity and the protagonist's development. As expected, the *Preludes* does not meet any of the above expectations towards a biographical novel, which proves that the work can be recognized as a postmodernist literary biography. The structure consisting of fragments, narration in the form of stream-of-consciousness and lack of milestones in the protagonist's life are the primary features of the new genre which is seen as inherent in postmodernist tendencies, in particular those formulated by Jean-Francois Lyotard and Zygmunt Bauman.

En litterær biografi¹ handler om en bestemt persons livsforløb, eller i det mindste opfatter man traditionelt genren på den måde. Hvad sker der, når et værk, der omhandler et menneskes liv, ikke opfylder

¹ Begrebet "litterær biografi" er anvendt her i overensstemmelse med Johnny Kondrups definition af den biografiske metode i litteraturforskningen. Den grundlæggende forudsætning for genren er, "at den opfatter en forfatters person eller liv og hans værker som en helhed" (Kondrup 2010:64). Efter Vilhelm Andersen skelner Kondrup mellem to varianter af metoden: den portrætterende og den genetiske (historiserende) (ibidem).

princippet om at gælde hele livsforløbet, men i stedet udelukkende fokuserer på barndommen? Kan man stadigvæk tilskrive det den biografiske genre, eller falder værket uden for kategorien, fordi det ikke indbefatter de væsentligste begivenheder i den biografieredes liv?

Peer Hultbergs (1935-2007) roman om Fryderyk Chopin, *Præludier* (1989), egner sig i udpræget grad for overvejelser og analyser af den slags, fordi den udgør en ret særlig type af en litterær biografi. Den udfylder næppe de traditionelle ”krav” om en litterær biografis essens og afviger markant fra den fundamentale påstand om at skildre hele personens liv (som hører til biografigenrens genetiske variant). Idet Hultbergs roman koncentrerer sig om den biografieredes barndom og afslutter i begyndelsen af hans pubertet, kan man spørge om man overhovedet kan kalde den for ”biografisk” i den ortodokse forstand (hvori en biografi er historisk anlagt, linær, omfatter hele livet og, last but not least, giver baggrund for den biografieredes vigtigste præstationer, samt en form for en belærende pointe).

Jeg argumenterer for, at man med held kan nævne *Præludier* for en litterær biografi, fordi bogen fortæller en historie om geniets genese og komponistens spirende identitet, skønt den gør det i en anelse begrænset omfang. Det er dog min påstand, at der er et påtrængende behov for omdefinering af biografigenren i moderne litteraturforskning. For at gøre det skal man dog forkaste de traditionelt formulerede forventninger mht. genren. Derfor vil jeg gøre forsøg på at sætte værket i kontrast til de traditionelle krav, som biografigenren ”pådufter”. Dernæst vil jeg prøve at belyse, at den Hultbergske ”fragmentariske” tilgang til biografiskrivning er i overensstemmelse med nogle af de postmodernistiske tendenser indenfor litteratur og bevidsthedshistorie. På den måde ønsker jeg at sætte værket i en større sammenhæng for at synliggøre en af de retninger, som den danske (men også nordiske) litterære biografi har fulgt på det sidste. Jeg vil også prøve at påpege, at *Præludier* kan være et passende eksempel på den nye slags biografi, den postmoderne, som den norske biografiforsker Stephen J. Walton påstår er ”visstnok knapt eksisterende” (Walton 2008:81).

Imidlertid vil jeg gøre opmærksom på, at alle mine bemærkninger og observationer udelukkende gælder den biografiske genre, mens selvbiografigenren ikke er genstand for min interesse i denne artikel².

² I 00’erne kunne man iagttage en opblomstring af værker der ligger tæt på selvbiografi eller tager udgangspunkt i genren. Lars Handesten taler endda om ”den biografiske vending” i litteratur (2010:13), mens Jon Helt Haarder gør rede for fænomenets forskellige facetter og giver dem et navn af ”performativ biografisme” (Helt Haarder 2010). Selvbiografi har en rig tradition

1. EN KORT GENNEMGANG AF DE TRADITIONELLE FORVENTNINGER OM BIOGRAFIGENREN

Genren af en litterær biografi er, ligesom alle andre genrer, underordnet en række principper eller regler, som skal til for at man kan tale om værkets tilhørsforhold til den bestemte genre. Sådant et sæt regler har ofte ikke en stramt defineret karakter; man kan snarere tale om en række fundamentale læseforventninger, der knyttes til genren. Læseforventningerne opstår naturligvis ikke i et tomrum, men stimuleres af værker, der efterhånden erobrer klassiker- eller kanonstatus.

I dag er begrebet af den klassiske litterære biografi ensbetydende med den moderne biografi, som den norske biografiforsker Stephen J. Walton skelner fra den modernistiske (Walton 2008). Ifølge Walton er den moderne biografi i slægtskab med den positivistiske, som [tror at] "eit menneskeliv kan skildrast som ein forståeleg og samanhengande heilskap ut frå eit *kronologisk handlingsforløp*" [min fremhævelse] (2008:35). På en lignende måde definerer Trond Nordby den moderne biografi som enten "livsbanebiografi" eller "den problemorienterede biografi" (1986). En anden biografiteoretiker, Leon Edel, som er tilhænger af den positivistisk-inspirerede biografi, erklærer at en biografi bør sigte mod *objektivitet og upartiskhed* (1967). Det er altså hovedpersonens *udvikling* som er genstand for den moderne biografi, hvor de vigtigste begivenheder (milepæle) i hovedpersonens liv accentueres og de ifølge biografen uvæsentlige forties. Således er den moderne biografi underordnet et selektivitetsprincip. Endeligt må man understrege, at genstanden for den traditionelle (moderne) biografi er *een hovedperson*, og skildringen af hans/hendes familiemedlemmer, venner eller fjender har en komplementær karakter. Den modernistiske biografi (i S.J. Waltons forståelse) nærer til gengæld ikke det ubekymrede ønske om at kunne skildre hovedpersonens hele livsforløb og tilmed tilskrive det en mening. Tværtimod peger den på umuligheder ved sådan et projekt og koncentrerer sig selvreferentielt om biografens tilblivelsesprocess (2008:33). Den modernistiske biografi præges derfor af afmagtsfølelsen mht. den biograferede, men samtidigt ser den krisen indenfor genren som et fundamentalt problem.

Hvordan forholder det sig i *Præludiers* tilfælde?

i Danmark og andre nordiske lande, men dens specifik er forskellig fra biografigenren i denne forstand, at distancen mellem den biograferede og biografen ikke er opretholdt. Dermed er selvbiografiske tekster og stoffet, de bearbejder, immanent subjektivt indtillede, i modsætning til den traditionelle litterære biografis formodentlig objektive perspektiv.

2. PRÆLUDIER OG DEN MODERNE BIOGRAFI

Det er efter min mening værd at sætte Peer Hultbergs roman op mod de fire afgørende faktorer, som bestemmer om et værk tilhører genren af den moderne biografi, selv om det er indlysende på forhånd, at *Præludier* ikke består denne lakmusprøve. Ikke desto mindre mener jeg, at sådan en sammenstilling er et godt udgangspunkt for en videre analyse af værket og de måder, det afviger fra den såkaldte standard. Det er også nyttigt for at påpege nogle af tendenserne, der gør sig gældende indenfor moderne dansk (og nordisk) biografiskrivning.

2.1 PRÆLUDIER VERSUS DET KRONOLOGISKE HANDLIGSFORLØB

Et kronologisk, lineært og logisk komponeret handlingsforløb er en af de traditionelt formulerede læseforventninger mht. biografigenren. Man kan sige, at en typisk biografi bør skildre hovedpersonens liv fra fødsel til død (i det mindste i den genetiske variant). Følgelig forudsætter tekstens linearitet et sammenhængende *helhedsbillede* af protagonistens tilværelse. Ifølge Johnny Kondrup ”fremstiller biografien især sammenhængen, helheden, de afsluttede forløb og resultaterne. Huller, blindgyder og kapricer overses, skønt de i det virkelige liv har været lige så afgørende og medskabende” (Holk & Kondrup 1991:350). Således styres tekstens komposition af det ovennævnte selektivitetsprincip, dvs. biografien selv bestemmer hvad der er væsentligt for biografiens fremstilling.

I *Præludiers* tilfælde er dette valg yderst bemærkelsesværdigt, for Hultberg fokuserer udelukkende på hovedpersonens barndom og afslutter romanen i begyndelsen af Chopins pubertet. På den måde kan man ikke tale om ”afsluttede forløb” eller ”resultaterne” (= komponistens professionelle præstationer), fordi netop de er fraværende. Påstanden om en lineær komposition overholdes nogenlunde, men kun i den begrænsede forstand af barndomskildringen. At vælge barndommen som objekt for biografi synes at være yderst provokerende, for sådan et greb lægger op til diskussionen, om den tidligste fase af menneskelivet kan opfattes som identitetsskabende. Man kan endda vove at spørge, om man overhovedet kan tale om et barns identitet – eller bør man snarere betragte identiteten som en konstant tilblivelsesproces, der først opblomstrer i voksenlivet? Desuden er *Præludier* komponeret som en række små tekster, uden en egentlig begyndelse eller slutning. En læser, der forventer en traditionel opdeling i kapitler og et lineært, logisk komponeret forløb, bliver vist ret skuffet over romanens kompakte og tilsyneladende kaotiske udformning.

Begrænsningen til barndommen, samt tekstens fragmentaritet og kaos peger derimod på en større og omfattende tendens i moderne litteratur og kultur. Allerede i 1982 erklærede Johnny Kondrup i artiklen *Genkomstens form*, at ”nye, mere krise- og selvbevidste biografiske former viser sig på den litteraturvidenskabelige slagmark. Deres krisebevidsthed er i høj grad en bevidsthed om netop de synder, der gjorde den klassiske biografi umulig” (1982:14). At den klassiske biografi er kriseramte forårsager, at biografigenren søger nye udtryksformer, som ikke er kompromitterede og samtidigt passer ind i den atomiserede, kaotiske verden. Den nye retning, der vælges af Hultberg, koncentrerer sig om fragmentet frem for helheden, hvilket medfører at brudstykket (både i den tekstlige og eksistentielle forstand) erobrer en hidtil uset status af sandhedsbærer. Efter min mening anvender Hultberg en gennemtænkt strategi ved at skildre barndommens foreløbige og flimrende karakter med hjælp af de små, sansemættede prosastykker, som *Præludier* består af. Selve titlen på romanen tyder på det fragmentariske ved bogens komposition. Præludier, som hørte til Chopins yndlingsmusikstykker, er af deres natur korte, og lægger op til et efterfølgende større værk. Titlen kan naturligvis også pege på romanens emne, dvs. barndommen, der jo er en optakt til voksenlivet.

Fragmentationen synes at være et af vore tiders kendetegn, og Hultbergs anvendelse af brudstykket som et kompositionsprincip er blot en ytring af en større tendens. Postmodernismens eksponent Jean-Francois Lyotard forkyndte allerede i *La condition postmoderne* (1979, dansk udgave *Viden og det postmoderne samfund* i 1982) de store fortællingers sammenbrud og erklærede, at den postmoderne tilstand består af et utal af små, fragmentariske fortællinger. Ifølge filosofen er det meningsløst at søge efter en større, forklarende og integrerende sammenhæng i den postmoderne verden, for universelle værdiers tid er forbi. Nu til dags forbindes meningen med det disintegrerede og individuelle – altså med det konkrete menneskes skæbne (Lyotard 1982). Selv om filosofens refleksioner er primært knyttet til samfundet, er hans begrebsapparat anvendeligt i litteratur, som jo også er et udtryk for mekanismer, der styrer samfundet. Den Lyotardske røde tråd føres videre af andre filosoffer og teoretikere, hvoriblandt den polske filosof og sociolog Zygmunt Bauman spiller en væsentlig rolle i den postmodernistiske diskurs. I artiklen *From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity* funderer han blandt andet over det moderne menneskes identitet og tidens fragmentation. Han hævder, at: ”The overall result is the *fragmentation* of time into *episodes*, each one cut from its past and from its future, each one self-enclosed and self-contained. Time is no longer a river, but a collection of ponds and pools.” (1996:25). I forbindelse hermed kunne man drage en

lignende konklusion mht. menneskelivet og dets enkelte faser, der er tilstrækkelige til at fortælle en livshistorie.

2.2 PRÆLUDIER VERSUS OBJEKTIVITET OG UPARTISKHED

Den moderne (positivistiske) litterære biografi forudsætter, at historien fortælles af een objektiv og distanceret fortæller, der er alvidende, dvs. har kendskab til protagonistens tanker, fortid og fremtid. Således befinder fortællerinstansen i biografigenren sig ikke langt væk fra fortælleren i traditionelle udviklingsromaner. Fortælleren er i øvrigt ret konsekvent i sit perspektivvalg, dvs. hans perspektiv ændrer sig ikke med tidens løb. Der bør desuden tilstræbes en vis upartiskhed fra fortællerens side, omend det må vise sig at være umuligt, medmindre man holder sig fra et bestemt perspektiv.

Præludier har ikke ret meget tilfælles med de ovennævnte principper. For det første, vælger fortælleren lige fra starten et barns perspektiv, hvilket får konsekvenser i fortællemåden. Hultberg prøver på en mimetisk vis at afspejle et lille barns tankegang, eller snarere dets førsproglige tilstand:

Tænke sig, er det ikke mærkværdigt, men da jeg blev født da var jeg helt dækket af sorte hår, helt dækket, og det første min mor sagde da hun så mig det var, tag ham væk det er ikke mit barn, det var det første min mor sagde, stride sorte hår, men naturligvis det varede længe, og nu er der ingen i denne verden, nej min mor ville ikke bytte mig for alt i denne verden. (Hultberg 1990:5)

Det er iøjnefaldende, at fortællemåden i romanen er uortodoks. Tegnsætningen er kun brugt i en begrænset forstand, især i biografens begyndelse, hvor spædbarnets sanseverden er overordnet med hensyn til det rationelle og reflekterende. Det ovenciterede uddrag udgør altså en slags førartikulativ erindring om fødslen og dens kaotiske stemning. Barnets sansning er allestedsnærværende i bogens første halvdel og fortællemåden er spækket med sanse-relaterede ord:

Jeg hører lyden. Lyden af den mejende mand. Min vugge er blevet sat i det frie. Men hvor. Jeg ser op. Og der er et træs krone. Og solen falder mellem grene og blade. Og det dufter. Og det lyder. Og rytmisk og rytmisk og rytmisk. (...) (Hultberg 1990:5)

Sproget er underlagt barnets sansning og dens intensivitet, hvilket sker på bekostning af den sproglige raffinering, men det er også hensigten. Verden beskrives som den registreres – som farverig, mangfoldig, gentagende og rytmisk. Den klassiske alvidende, objektive tredjepersons fortæller er fraværende; til gengæld stifter læseren bekendtskab med den yderst subjektive,

sprogligt usofistikerede førstepersons fortæller, som ikke er fast i sit gemyt, men flydende, omskiftelig og uhåndgribelig.

Fortællerens omskiftelighed kommer også til udtryk på en anden måde. Det er kendetegnende for *Præludier*, at fortælleren er flerstemmig, dvs. barnets stemme er blot en af de flere stemmer, der høres i romanen, medens de andre tilhører dets mor, far, søstre eller tjenestepigen. De forskellige røster sammenflettes ofte i een sætning, hvilket mimer den barnlige erkendelsesform, hvor alt det man hører sammensmeltes i en broget bevidstheds- eller talestrøm. Bevidsthedsstrømmen kan i øvrigt betragtes som et nøgleord i denne sammenhæng, fordi fortællemaneren i *Præludier* ligger tæt på denne litterære teknik:

Jeg elsker dit smil, jeg elsker dit strålende smil, min Fryceks smil, jeg kender det, og jeg kender det selv, dit strålende smil, når min mor ser på mig, når grevinden ser på mig, og jeg ser mit eget strålende smil i deres øjne, (...) (Hultberg 1990:13)

Nemlig i bevidsthedsstrømmens anvendelse og dens polyfone karakter ligger tekstens utvivlsomme dynamik, som forskydes fra det handlingsmæssige plan (her sker jo ikke ret meget) til det lydmæssige.

2.3 PRÆLUDIER VERSUS HOVEDPERSONENS UDVIKLING OG BIOGRAFIENS GENSTAND

Den moderne biografi er ifølge Stephen J. Walton ”analyserande heller enn hyllande, og i alle tilfelle sterkt avslørande. Slike biografier skal vere prinsipielt hemningslause” (2008:78). Grundforudsætningen for analysen og afsløringen er dog et handlingsforløb, som ligner dette i en udviklingsroman, hvor handlingsforløbet er dynamisk og hovedpersonen skildres i en bestandig udfoldelsesproces. Denne læserforventning er jo ikke ubegrundet, for biografier skrives oftest om kendte personer, som opnår noget usædvanligt takket være deres talent. Derfor er de moderne biografiers struktur koncentreret omkring hovedpersonens præstationer og succeser. Det er dog næppe muligt at beskrive vejen mod en stor bedrift, når en biografi skrives om et (genialt) barn og afsluttes på tærsklen af dets voksenliv. Kan man overhovedet skrive en biografi med eneste fokus på barndommen? Johnny Kondrup påstår endda, at ”der er en tendens til, at folk ligner hinanden i barndommen, hvorimod det egentlige, det virkelig spændende kommer, når alle præludier er overstået, alle evner og muligheder foldes ud, og der skal foretages valg” (Holk & Kondrup 1991:349). *Præludier* er jo en biografi, hvor hovedpersonen ikke træffer nogen betydningsfulde valg og hvor tvivlen og

konsekvenserne af protagonistens fravalg ikke kommer til orde. Altså, gennemgår hovedpersonen en udvikling eller ej? Er *Præludier* en skildring af Chopins individuationsproces? Eller måske er det på tide at omdefinere biografigenrens genstand for postmodernismens skyld?

I den traditionelle tilgang er den præsumptive genstand for biografien den biograferede, altså det geniale/opsigtsvækkende individ, og biografens opgave er at påvise det ekstraordinære ved individet – eller med andre ord det, som gør ham/hende specielt og enestående. Ud fra dette perspektiv kan man sige, at Peer Hultbergs værk om Chopin er en mislykket biografi, fordi den kun i en begrænset forstand skildrer, hvordan komponisten skiller sig ud fra omgivelserne. På den anden side er det jo også indlysende, at dette heller ikke var hensigten. Idet den geniale Chopins liv ikke er den egentlige genstand for *Præludier*, som snarere skildrer genesen for geniets tilblivelse end geniet selv. Her kan man altså se, hvordan det unge barn vokser op i familiens skød, hvordan han påvirkes og formes af sit miljø og fremviser sit musikalske talent:

Noget mærkeligt det er der nu med det barn. For det må han ikke. Hold fast på ham. Og det er hver gang der er nogen der spiller. Og han begynder. Og han står på det ene ben. Og han står på det andet. Og han gynger og han gynger. Og han prøver at gynges i takt. (...) Det kan da ikke være normalt. (Hultberg 1990:10)

Selv om barnet står i centrum for skildringen, udgør biografien ikke et portræt af en enkelt person, men et familie billede. Det er jo heller ikke typisk for en moderne biografi, hvor bipersonerne udgør en baggrund for hovedpersonen og har i princippet "genlydende" karakter, lige som en slags ekko. *Præludiers* flerstemmighed fremhæver dog, at hovedpersonens tilblivende identitet er en collage af det sansede og hørte.

Det, som Peer Hultberg gør ved biografigenren i *Præludier*, er en fornægtelse af den traditionelle biografis essens, idet han skildrer det mest typiske af det geniale menneske, dvs. hans barndom. Han beskriver ganske vist det musikalske talents spiring, men alle børn fremviser jo nogle evner, der ikke nødvendigvis bliver til et talent i voksenlivet. I korte træk er det netop *det typiske*, der sættes i fokus i Hultbergs roman. Eller, som litteraturforskeren Keld Zeruneith formulerer det: "Det biografiske paradoks [er], at det subjektive overskrides ved subjektivitetens egen indre nødvendighed, hvori det alment menneskelige får synlighed, gøres genkendeligt" (1985:26). I overensstemmelse hermed kan man sige, at den postmoderne biografis genstand er det ordinære og almenlydige.

3. KONKLUDERENDE BEMÆRKNINGER

På baggrund af den ovenstående analyse kan man konkludere, at genren af den litterære biografi har gennemgået en markant forandring med hensyn til værkets komposition, hovedpersonens struktur og selve biografens genstand. Den moderne biografis principper er ikke længere tilstrækkelige til at kunne beskrive nutidige biografiske værker, såsom *Præludier*. Den modernistiske biografi indser til gengæld krisen indenfor genren som dens kerne og derfor ofte gør selve biografiskrivningen til sin analysegenstand. Peer Hultbergs roman bærer træk af en postmoderne litterær biografi, for den rummer en krisebevidsthed, men også dens accept. Krisebevidstheden kommer til udtryk i romanens fragmentation, som både er synlig på det tekstlige niveau (tekstens komposition af brudstykker, bevidsthedsstrømmen) og det overordnede kompositoriske niveau (barndommen i fokus, mangel på milepæle i protagonistens liv). På den måde indrømmer teksten, at det ikke længere er muligt at skrive en sammenhængende beskrivelse af en persons tilværelse. På den anden side er denne umulighed ikke problematiseret, som det sker i modernistiske biografiers tilfælde. Det hænger vistnok sammen med forandringer i den nutidige litterære biografis genstand, som ikke længere er den biograferede, men noget andet. I *Præludiers* tilfælde er det barndommens natur og dens sanselige intensivitet – altså det almene og universelle, men den postmoderne biografis genstand kan jo variere. Den kan for eksempel omhandle flere end en person (jfr. Cymbrykiewicz 2011), en persons kropsdel (for eksempel *Kafka's Dick* [1986] af Alan Bennett, som i øvrigt er et teaterstykke) eller et dyr (Julian Barnes' *Flaubert's Parrot* fra 1984). Disse eksempler, som beskrives i detaljer af Stephen J. Walton i *Skaff deg eit liv!*, præges af humor og distance over for den litterære biografis problematik. Også i deres tilfælde er den reduktive metode (fragmentation) tilstede.

Den postmoderne litterære biografi følger også i andre retninger, som tilsyneladende ligger tættere på den traditionelle biografiform. Man skriver for eksempel biografier af ubetydelige hovedpersoner (Sidsel Eriksens *Søster Silfverbergs sorger* fra 1993) eller biografier af fiktive personer (nordmanden Jan Kjørstads *Jonas Wergeland Trilogien* [1993-1999]). Den slags bøger er ikke længere realistiske; de efterligner blot den realistiske, biografiske konvention for at skabe en fiktiv historie.

Opsummerende kan man sige, at *Præludier* indskriver sig i et mønster (eller snarere en mosaik) af postmoderne litterære biografier. Dens eksperimenterende, fragment-dyrkende form er i overensstemmelse med tidens ånd, hvor troen i litteraturens helhedsskabende og -skildrende karakter er for længst gået i glemmebogen. I den flimrende, ustabile virkelighed er

menneskelivet også underlagt midlertidighedens og flygtighedens princip, og Peer Hultbergs roman er et af de mange tilløb til at give den individuelle skæbne en litterær form i en postmodernistisk ham.

LITTERATURLISTE

- Barnes, Julian. 1984. *Flaubert's Parrot*. London: Cape.
- Bauman, Zygmunt. 1996. From Pilgrim to Tourist. In: du Gay, Paul & Stuart Hall (red.). *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications Ltd., pp. 18-36.
- Bennett, Alan. 1986. *Kafka's Dick*. London: Faber&Faber.
- Cymbrykiewicz, Joanna. 2011. Duńczyk o Chopinie. Współczesna duńska powieść biograficzna na przykładzie *Preludiów* Peera Hultberga. *Studia Humanistyczne AGH, 10/1*, pp 119-127.
- Edel, Leon. 1967. Literature and Biography. I: Thorpe, James E. (red.). *Relations of Literary Study. Essays on Interdisciplinary Contributions*. New York: Modern Language Association of America, pp. 57-72.
- Eriksen, Sidsel. 1993. *Søster Silfverbergs sorger. Historien om hvordan en søndagsskolelærerinde blev afholdsagitor og feminist*. København: Spektrum.
- Handesten, Lars. 2010. 00'ernes danske prosa. *Passage, nr. 63*, pp.7-24.
- Helt Haarder, Jon. 2010. Hullet i nullerne. *Passage, nr. 63*, pp. 25-45.
- Holk, Iben & Johnny Kondrup. 1991. Livets ekkorum. *Bogens verden, 53 nr. 5*, pp. 349-356.
- Hultberg, Peer. 1990. *Praeludier*. København: Gyldendal.
- Kjærstad, Jan. 1993. *Forførelsen*. Oslo: Aschehoug.
- 1996. *Erobreren*. Oslo: Aschehoug.
- 1999. *Oppdageren*. Oslo: Aschehoug.
- Kondrup, Johnny. 2010. Biografisk metode. In: Fibiger, Johannes, Gerd von Buchwald Lütken & Niels Mølgaard (red.). *Litteraturens tilgange*. Århus: Academica. pp.57-76.
- 1982. Genkomstens form. *Kritik, 15 nr. 60*, pp. 14-23.
- Lyotard, Jean-Francois. 1982. *Viden og det postmoderne samfund*. Århus: Slagmark.
- Nordby, Trond. 1986. Den historiske biografi III. *Nytt norsk tidsskrift*.3. pp.73-76.
- Walton, Stephen J. 2008. *Skaff deg eit liv! Om biografi*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Zeruneith, Keld. 1985. *Soldigteren. En biografi om Johannes Ewald*. København: Gyldendal.

Joanna Cymbrykiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
 Katedra Skandynawistyki
 Collegium Novum
 al. Niepodległości 4
 61-874 Poznań
 Poland

joac@amu.edu.pl